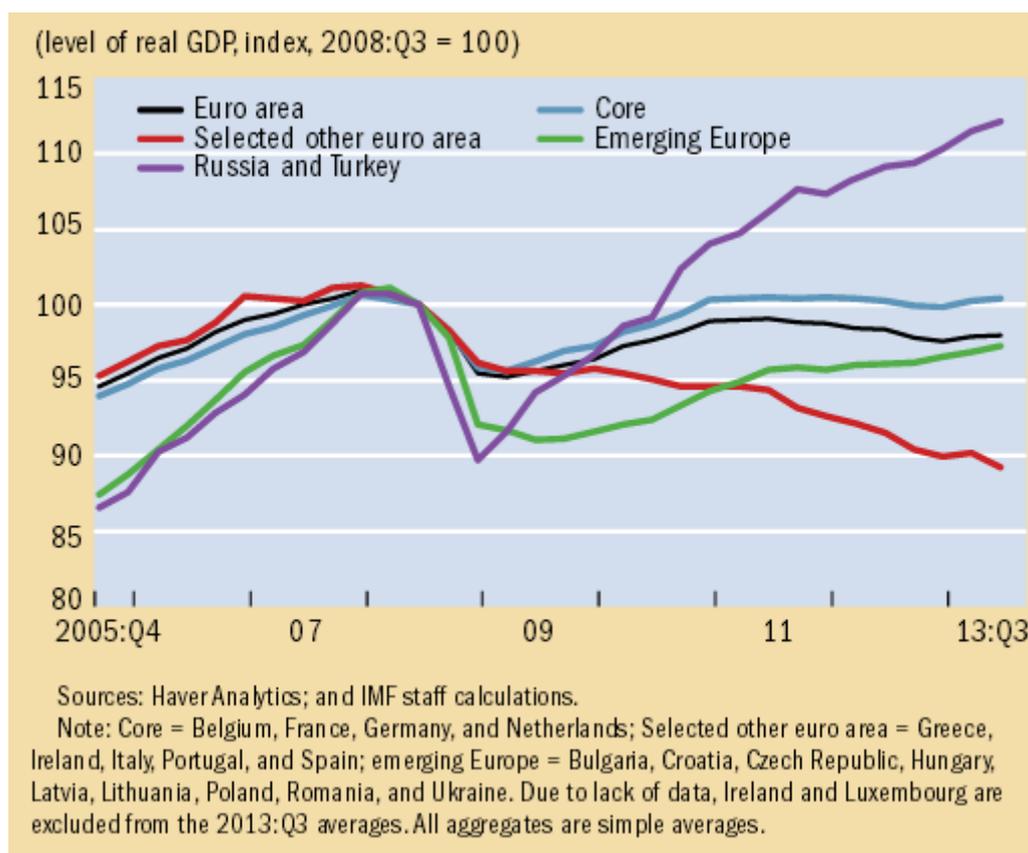

Η ΚΡΙΣΗ ΞΕΠΕΡΑΣΤΗΚΕ ΚΑΘΩΣ ΛΕΝΕ;

Καθώς έχουν περάσει, από το 2008 οπότε και ξέσπασε η μεγαλύτερη καπιταλιστική κρίση μετά την κρίση του 1929, οι πάντες σχεδόν συμπεριφέρονται σαν να έχει ξεπεραστεί η κρίση και να την έχουμε αφήσει πίσω μας. Είναι όμως έτσι; Μια συνολική παρουσίαση των δεδομένων θα μπορέσει να μας αποκαλύψει την κατάσταση στην οποία βρίσκονται σήμερα οι οικονομίες των διαφόρων χωρών και ιδιαίτερα αυτές των αναπτυσσόμενων και θα μας δώσει τη δυνατότητα να απαντήσουμε στο ερώτημα: ξεπέρασε ο καπιταλισμός την τελευταία κρίση του;

Πριν περάσουμε στην παρουσίαση των δεδομένων πρέπει να ορίσουμε τι εννοούμε με το «ξεπέρασε την κρίση»; Για μένα εννοούμε πως το σύνολο των οικονομικών, τουλάχιστον, δεικτών βρίσκονται πάνω από το σημείο που βρίσκονταν πριν ξεσπάσει η κρίση. Μετά τη διευκρίνιση αυτή ας περάσουμε να δούμε, στο επόμενο διάγραμμα, έναν από τους κύριους δείκτες που χρησιμοποιεί η κυρίαρχη οικονομική ανάλυση: το ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ. Στο διάγραμμα βλέπουμε τη χρονική εξέλιξη του πραγματικού ΑΕΠ μεγάλων ομάδων χωρών της Ευρώπης από το 2005 μέχρι το τέλος του 2013 (2008=100).

Διάγραμμα 1

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2014/03/pdf/fd0314.pdf>

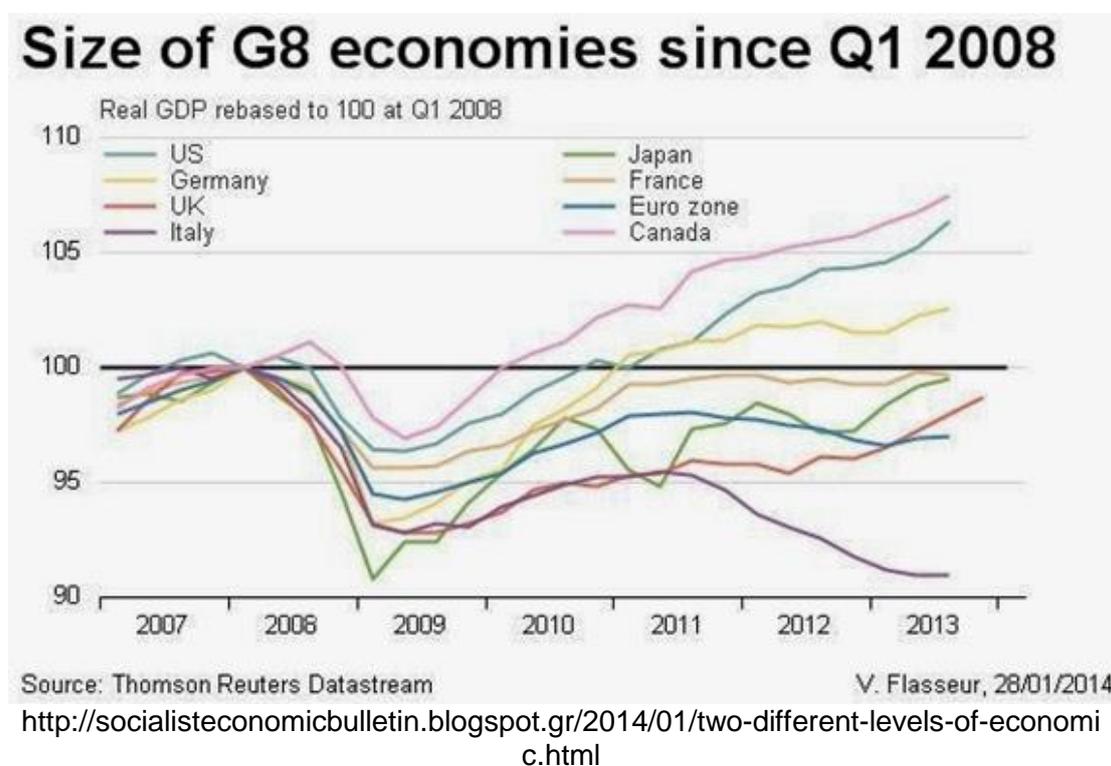
Το διάγραμμα μας πληροφορεί πως η συμπεριφορά των χωρών που παρουσιάζονται δεν ήταν ομοιόμορφη. Η Ρωσία και η Τουρκία είχαν τη μεγαλύτερη υποχώρηση του ΑΕΠ το 2008 αλλά αμέσως άρχισαν να ανακάμπτουν και από το

2010 το ΑΕΠ τους βρισκόταν πάνω από το επίπεδο του 2008. Οι χώρες που είχαν την αμέσως μεγαλύτερη υποχώρηση του ΑΕΠ ήσαν οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες οι οποίες και άρχισαν επίσης να ανακάμπτουν αργά από το 2010. Η ανάκαμψη δεν ήταν τέτοια ώστε, 6 χρόνια μετά, να τις φτάσει στο επίπεδο του 2008. Κι όχι μόνο αυτό. Από το 2011 ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ τους υποχώρησε κι άλλο.

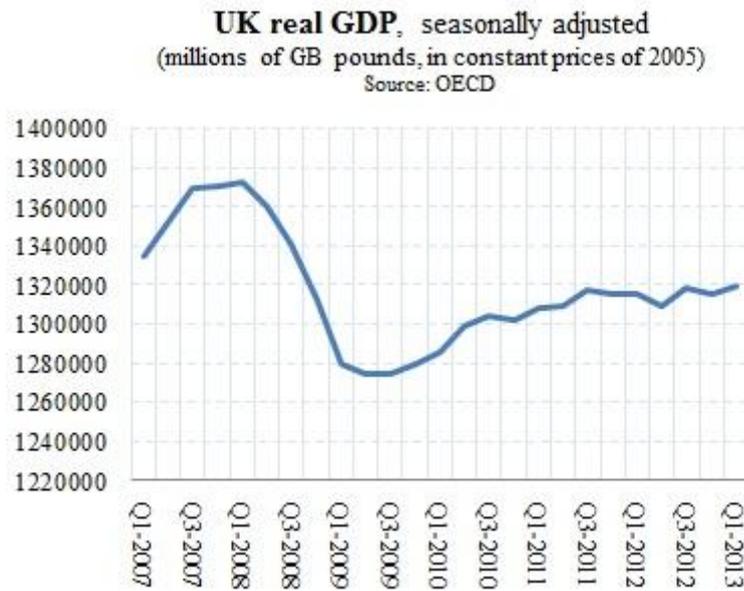
Η τρίτη ομάδα χωρών αποτελείται από την Ελλάδα, την Ιρλανδία, την Πορτογαλία, την Ισπανία και την Ιταλία. Στην ομάδα αυτή αν και η αρχική κάμψη το 2008 ήταν περιορισμένη αυτή συνεχίστηκε σε όλη την περίοδο 2008-2013 και δεν δείχνει σημάδια σημαντικής βελτίωσης με το ΑΕΠ τους να υποχωρεί για 6 χρόνια. Η τέταρτη ομάδα αποτελείται από το σκληρό πυρήνα της ευρωζώνης- Βέλγιο, Γερμανία, Γαλλία, Ολλανδία. Στην ομάδα αυτή η αρχική υποχώρηση βρισκόταν στα ίδια επίπεδα με την προηγούμενη ομάδα αλλά άρχισαν σχεδόν αμέσως να ανακάμπτουν. Μέχρι το τέλος του 2010 το ΑΕΠ των χωρών αυτών είχε φτάσει στο επίπεδο του 2008 αλλά εκεί εξαντλήθηκε η δυναμική της οικονομίας τους. Από το 2011 και μετά ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ τους είναι τέτοιος που δεν τους επιτρέπει να ξεπεράσει το προ της κρίσης επίπεδο. Συνολικά τώρα οι αναπτυσσόμενες χώρες της ευρωζώνης, μετά τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης, από το 2011 και μετά άρχισαν να εμφανίζουν και πάλι κάμψη του ΑΕΠ απομακρυνόμενες όλο και περισσότερο από τα υψηλά του 2008.

Περνώντας τώρα στην εξέταση των επιμέρους αναπτυσσόμενων χωρών παίρνουμε το επόμενο διάγραμμα μεταβολής του ΑΕΠ τους.

Διάγραμμα 2

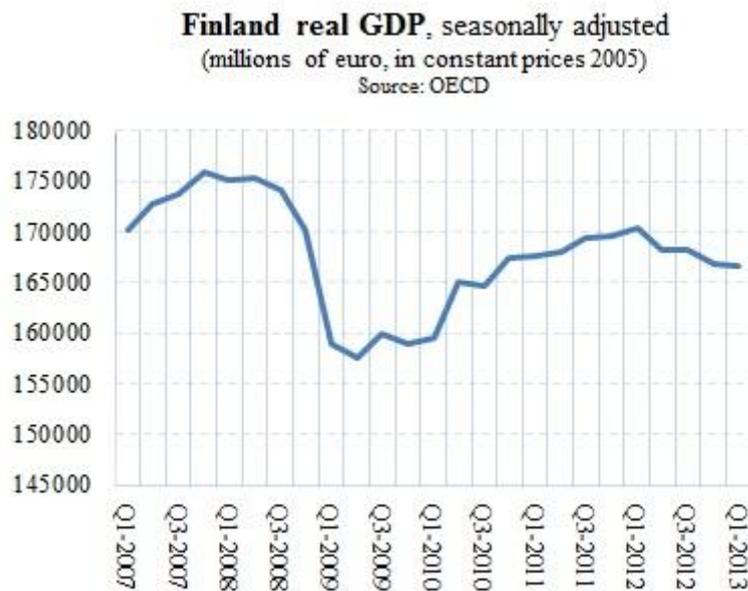

Διάγραμμα 3

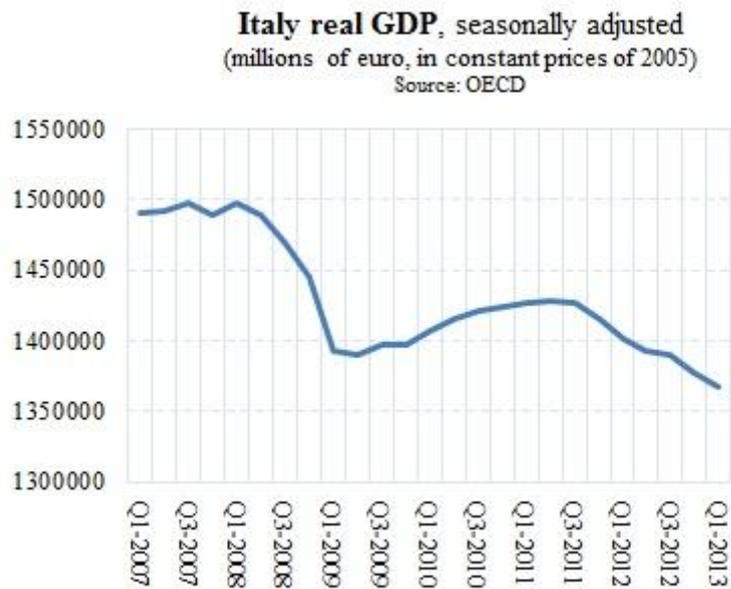
http://content.ksg.harvard.edu/blog/jeff_frankels_weblog/2013/07/22/one-recession-or-many-double-dip-downturns-in-europe/

Διάγραμμα 4

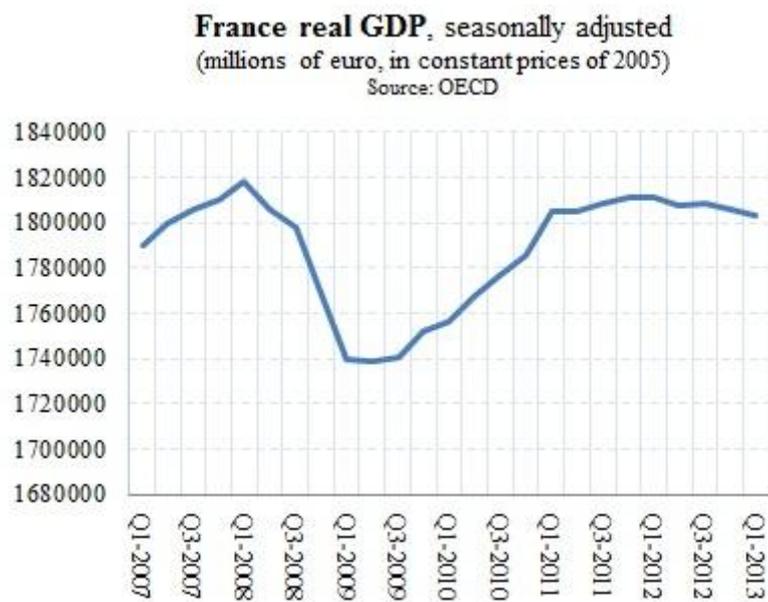
http://content.ksg.harvard.edu/blog/jeff_frankels_weblog/2013/07/22/one-recession-or-many-double-dip-downturns-in-europe/

Διάγραμμα 5

http://content.ksg.harvard.edu/blog/jeff_frankels_weblog/2013/07/22/one-recession-or-many-double-dip-downturns-in-europe/

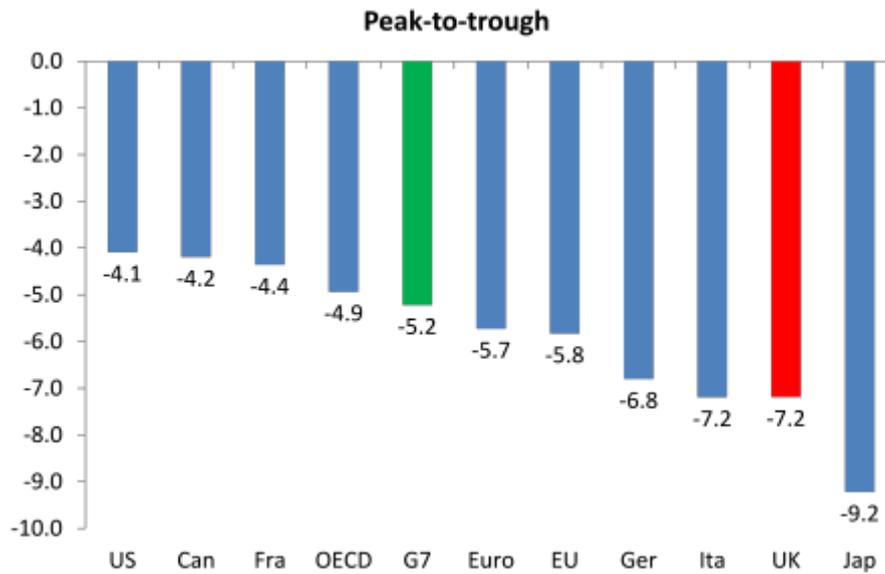
Διάγραμμα 6

http://content.ksg.harvard.edu/blog/jeff_frankels_weblog/2013/07/22/one-recession-or-many-double-dip-downturns-in-europe/

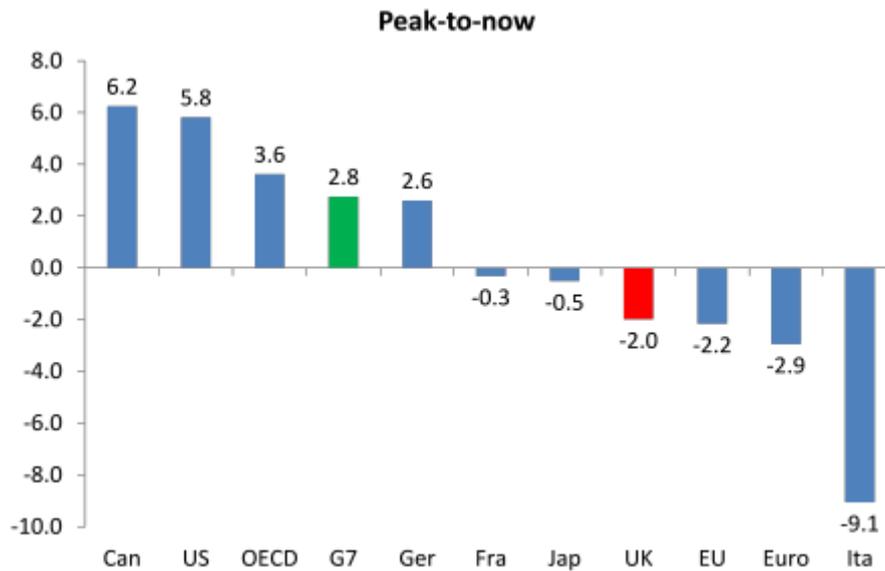
Στο διάγραμμα 7 βλέπουμε την πτώση του ΑΕΠ των σημαντικότερων αναπτυγμένων οικονομιών και των χωρών μελών του ΟΟΣΑ, των G7, της ΕΕ και των χωρών μελών της ευρωζώνης κατά την διάρκεια της κρίσης. Στο διάγραμμα 8 βλέπουμε το ποσοστό ανάκτησης του ΑΕΠ στις ίδιες χώρες και ομάδες χωρών από το 2008 ως το 2013.

Διάγραμμα 7

<http://thenextrecession.wordpress.com/2014/01/31/which-major-economy-has-performed-the-worst-since-2007/>

Διάγραμμα 8

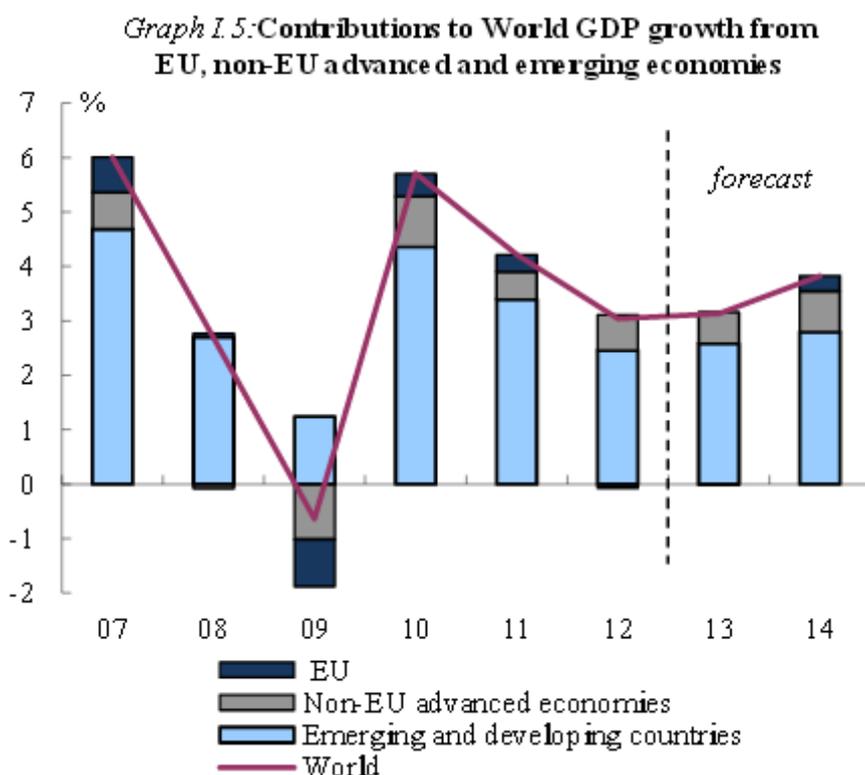

<http://thenextrecession.wordpress.com/2014/01/31/which-major-economy-has-performed-the-worst-since-2007/>

Τα παραπάνω διαγράμματα μας αποκαλύπτουν πως 6 χρόνια μετά το ξέσπασμα της κρίσης από τις κυρίαρχες καπιταλιστικές χώρες μόνο οι ΗΠΑ, ο Καναδάς και η Γερμανία βρίσκονται πάνω από το επίπεδο στο οποίο βρίσκονταν πριν το ξέσπασμα της. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι πως ακόμη και η αναιμική ανάκαμψη κάποιων χωρών, όπως η Γαλλία ή η Ιταλία, άρχισαν να εμφανίζουν πάλι κάμψη του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ από το 2011 ή το 2012 ενώ οι ομάδες χωρών αδυνατούν πλήρως να ανακάμψουν φτάνοντας στα προηγούμενα επίπεδα. Ακόμη και στη Γερμανία η ανάκαμψη έχει μικρούς ρυθμούς. Η εξαίρεση στην παραπάνω συμπεριφορά είναι οι ΗΠΑ κι αυτό οφείλεται κυρίως στον ιδιαίτερο ρόλο την ΗΠΑ στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα και δευτερευόντως στην ποσοτική χαλάρωση και την τεράστια ροή χρήματος προς τις τράπεζες.

Η αδυναμία του παγκόσμιου καπιταλισμού να φτάσει στα προηγούμενα υψηλά ανάπτυξης φαίνονται στο επόμενο διάγραμμα

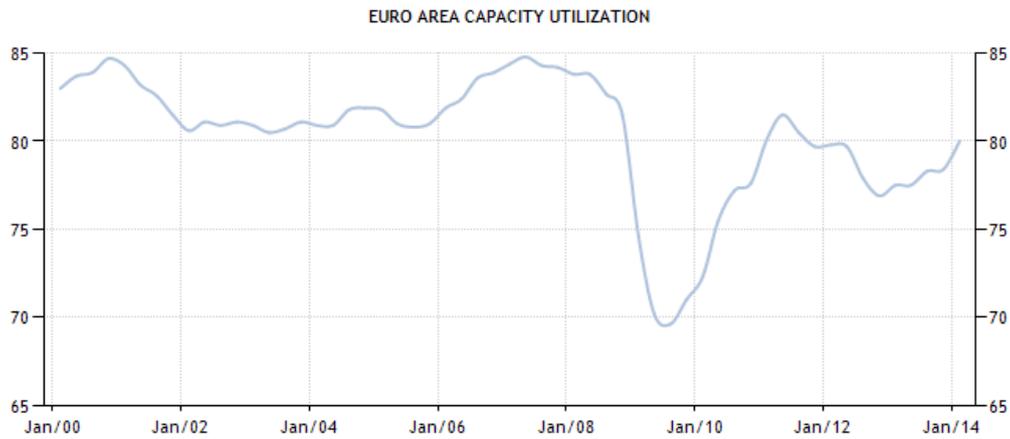
Διάγραμμα 9

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2013/pdf/ee2_en.pdf

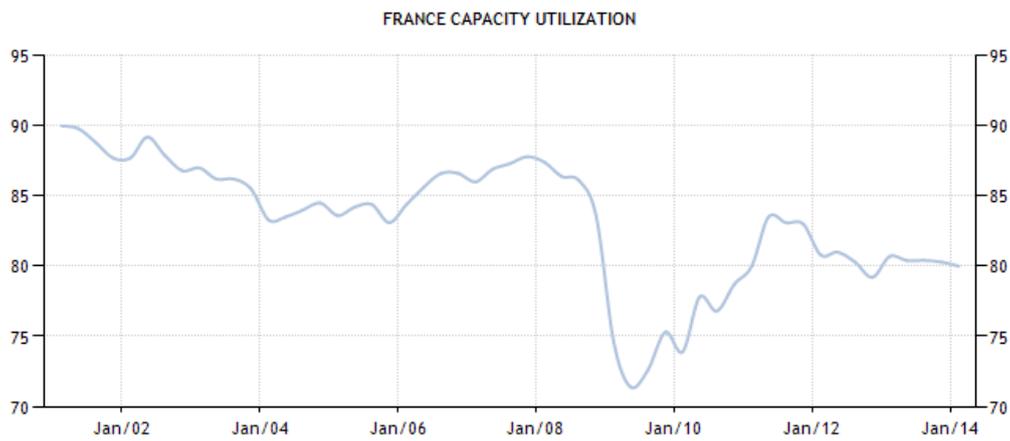
Η αδυναμία πραγματικής ανάκαμψης των οικονομιών των αναπτυσσόμενων χωρών αποτυπώνεται ανάγλυφα και στο βαθμό χρησιμοποίησης των παραγωγικών δυνάμεων. Στα διαγράμματα που ακολουθούν βλέπουμε το βαθμό χρησιμοποίησης των παραγωγικών δυνάμεων σε μια σειρά χωρών.

Διάγραμμα 10

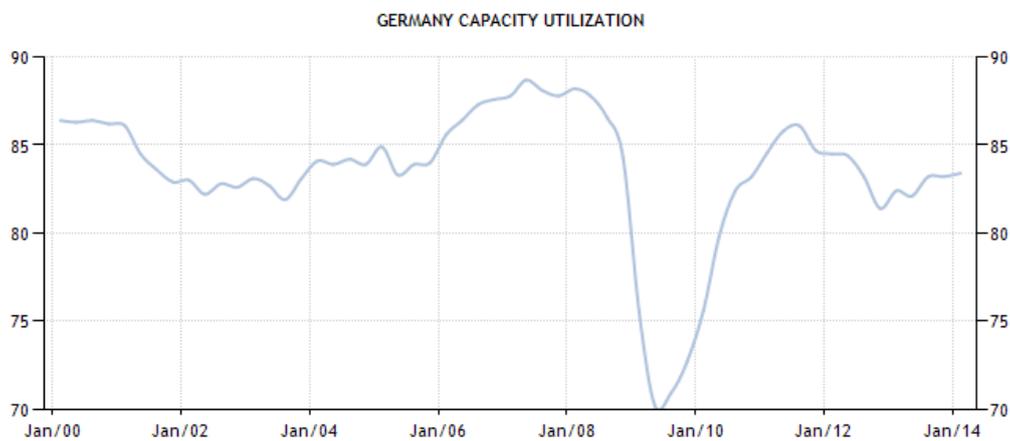
<http://www.tradingeconomics.com/country-list/capacity-utilization>

Διάγραμμα 11

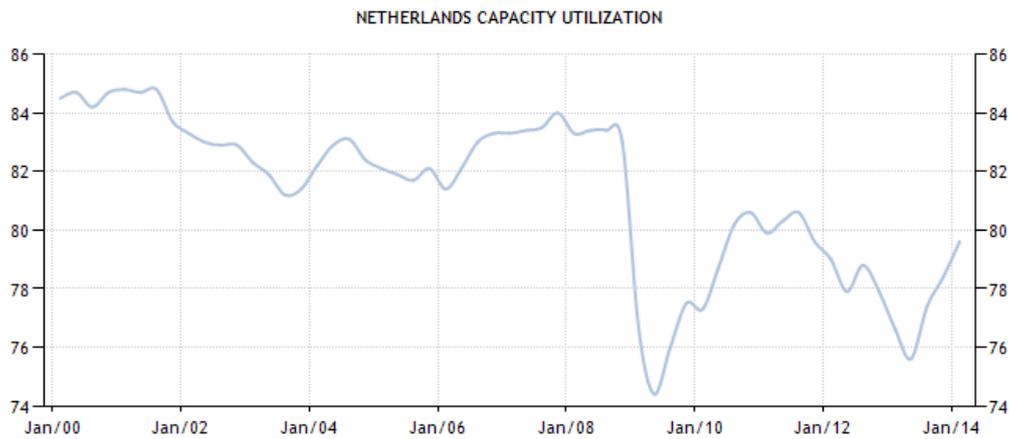
<http://www.tradingeconomics.com/country-list/capacity-utilization>

Διάγραμμα 12

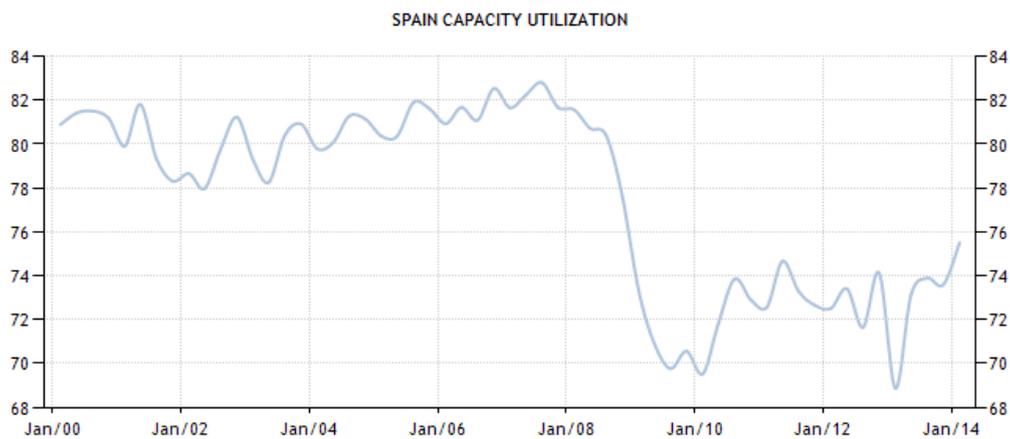
<http://www.tradingeconomics.com/country-list/capacity-utilization>

Διάγραμμα 13

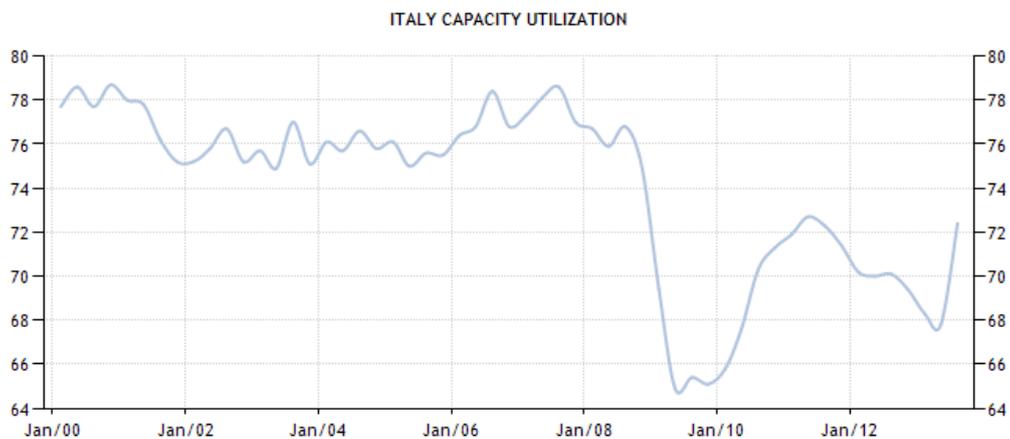
<http://www.tradingeconomics.com/country-list/capacity-utilization>

Διάγραμμα 14

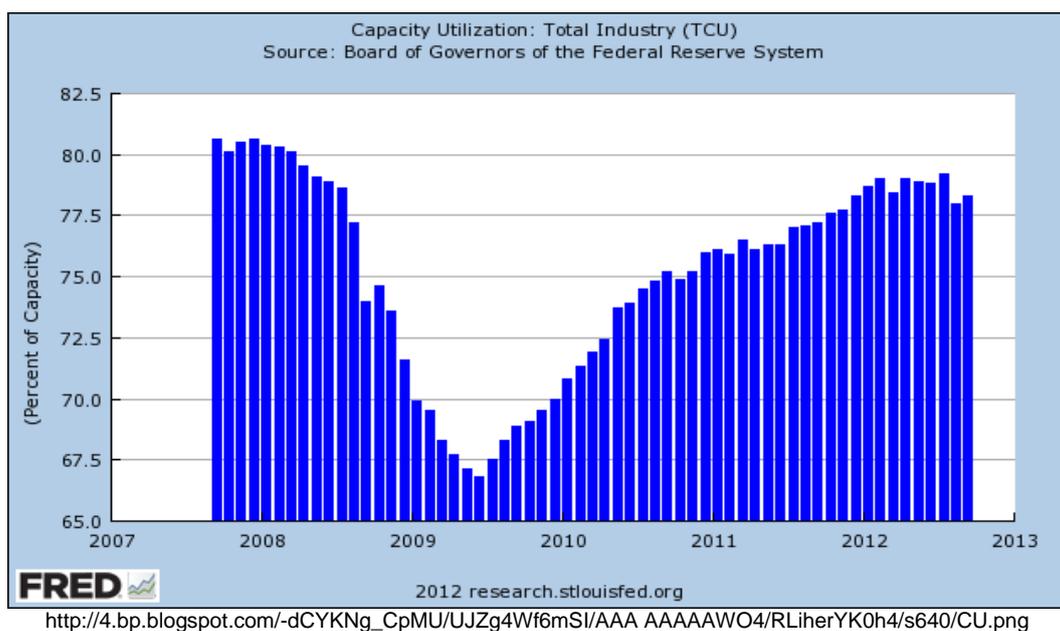
<http://www.tradingeconomics.com/spain/capacity-utilization>

Διάγραμμα 15

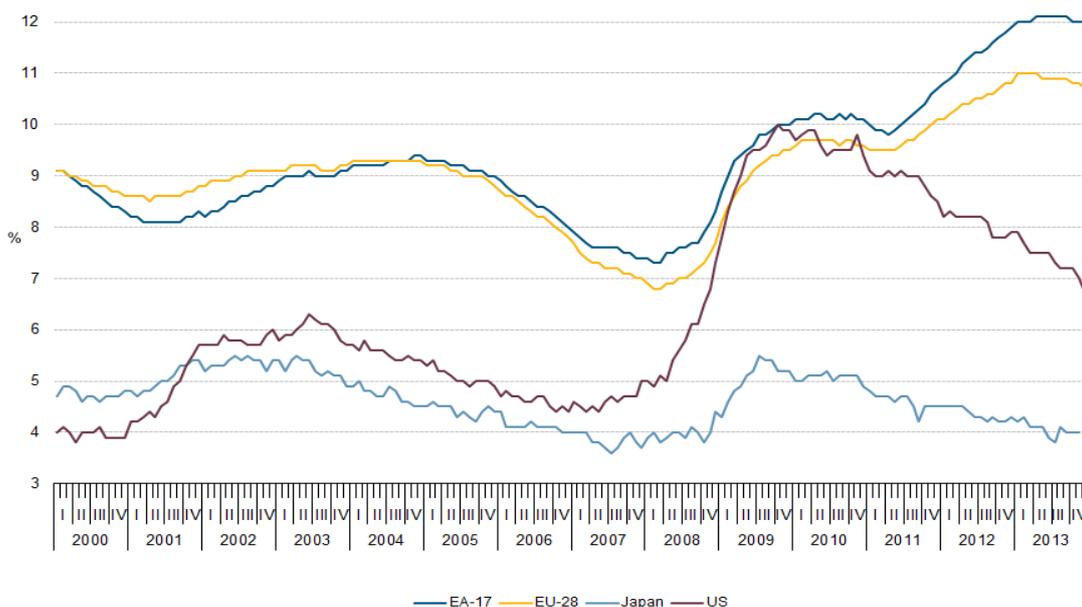
SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | NATIONAL INSTITUTE OF STATISTICS (ISTAT)

Διάγραμμα 16

Η αδυναμία να πάρει μπροστά η παραγωγική μηχανή των ανεπτυγμένων χωρών είναι εμφανής μια και ο βαθμός χρησιμοποίησης των παραγωγικών δυνάμεων αδυνατεί να φτάσει, τα ούτως ή άλλως χαμηλά, προ κρίσης επίπεδα. Στο επόμενο διάγραμμα βλέπουμε το φυσικό επακόλουθο της ύφεσης αλλά και της αδυναμίας ανάκαμψης. Η ανεργία στις αναπτυγμένες χώρες μετά την έκρηξη του 2008-2009 εξακολουθεί να παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα ιδιαίτερα στις χώρες της ΕΕ και της ευρωζώνης. Ακόμη και στις ΗΠΑ, και παρά την αύξηση του ΑΕΠ πάνω από τα προ της κρίσης επίπεδα, η ανεργία παραμένει σε πολύ υψηλότερα επίπεδα από αυτά τα προ της κρίσης.

Διάγραμμα 17

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Unemployment_rates_EU-28,_EA-17,_US_and_Japan,_seasonally_adjusted,_January_2000_-_December_2013_.png&filetimestamp=20140130142620

Τα παραπάνω συμβαίνουν καθώς οι πραγματικοί μισθοί στις αναπτυσσόμενες χώρες μειώνονται. Στα διαγράμματα που ακολουθούν βλέπουμε κατά σειρά την εξέλιξη των μέσων μισθών στις ΗΠΑ και τη Βρετανία.

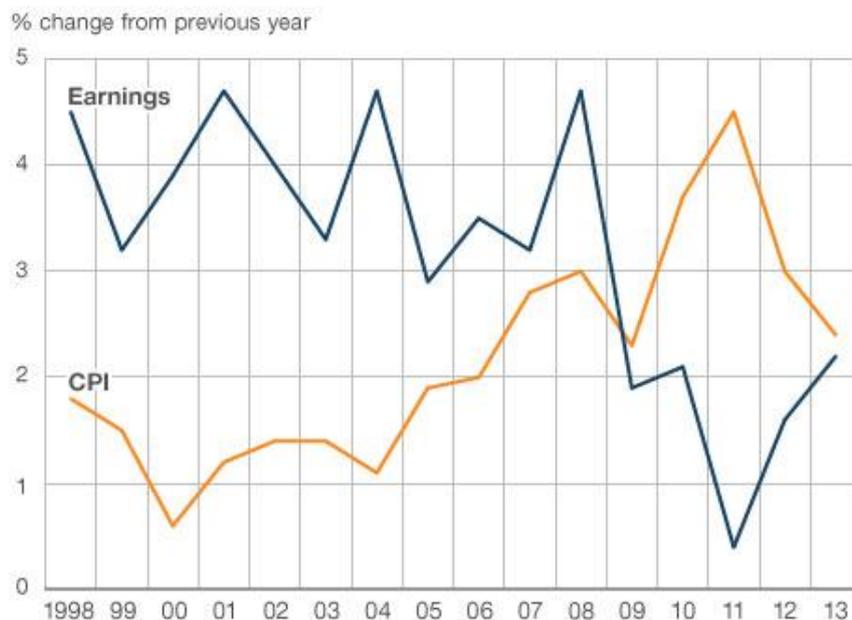
Διάγραμμα 18

http://krugman.blogs.nytimes.com/2014/03/06/wait-until-wages-start-rising/?_php=true&_type=blogs&_r=0

Διάγραμμα 19

Earnings versus inflation (CPI)

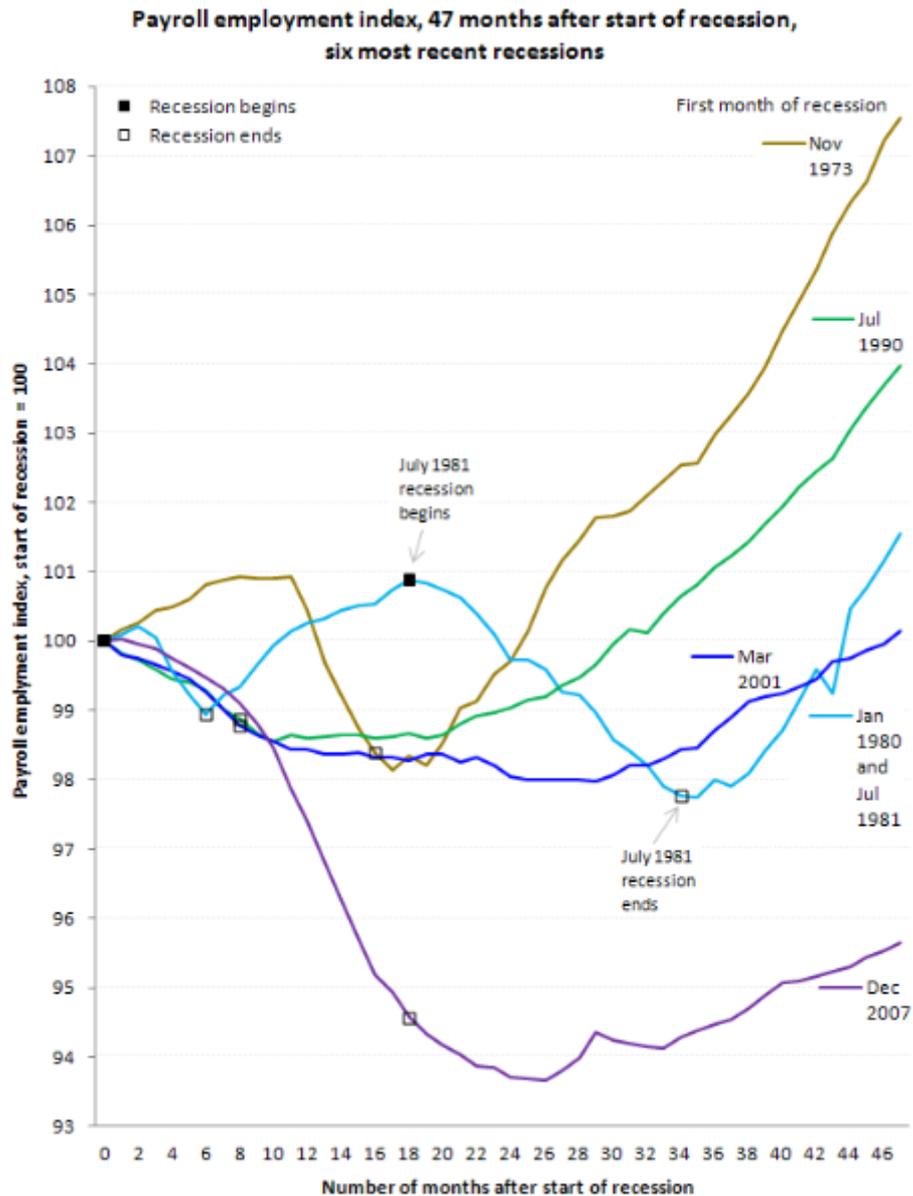
Note: Graph shows the median full-time gross weekly earnings and inflation measured by the Consumer Prices Index (CPI)

Source: Annual Survey of Hours and Earnings, Office for National Statistics

<http://thenextrecession.wordpress.com/2014/01/31/which-major-economy-has-performed-the-worst-since-2007>

Στο επόμενο διάγραμμα βλέπουμε την μεταβολή των μισθών στις ΗΠΑ κατά τους 47 μήνες μετά το ξέσπασμα των κρίσεων από το 1970 και μετά.

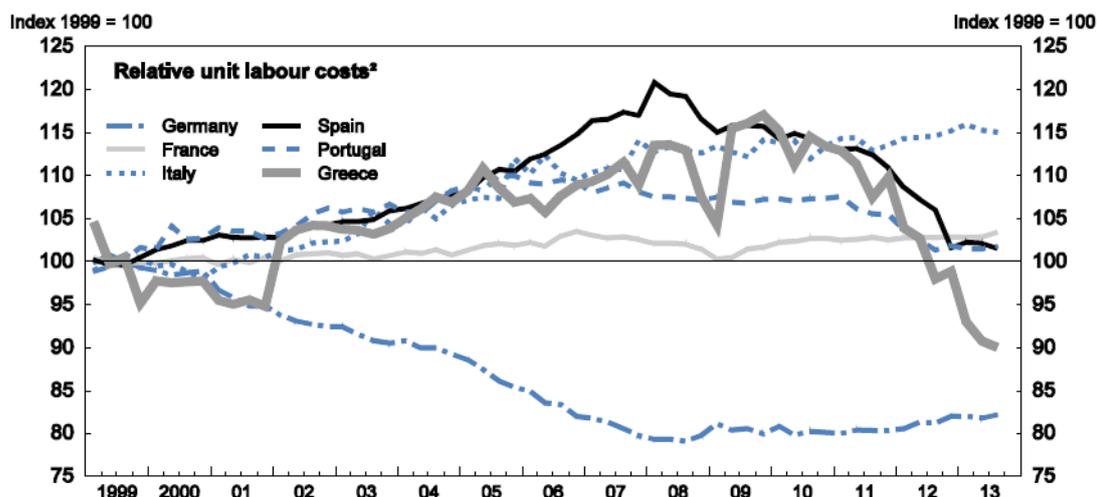
Διάγραμμα 20

http://www.bls.gov/spotlight/2012/recession/pdf/recession_bls_spotlight.pdf

Τα δεδομένα για τους μισθούς μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε πως η μείωση των μισθών κατά τη διάρκεια της τελευταίας κρίσης στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες είναι η μεγαλύτερη κατά την μεταπολεμική περίοδο. Η αδυναμία της εκκίνησης της καπιταλιστικής μηχανής παραγωγής κέρδους υποχρεώνει το κεφάλαιο να επιτίθεται με σφοδρότητα και μονιμότητα στην εργασία. Παρά όμως την προσπάθεια ενίσχυσης της οικονομικής μηχανής μειώνοντας το κόστος εργασίας (Διάγραμμα 21), μέσω της μείωσης του ποσοστού του παραγόμενου πλούτου που κατευθύνεται στην εργασία, αυτή δεν λείει να ξεκινήσει.

Διάγραμμα 21

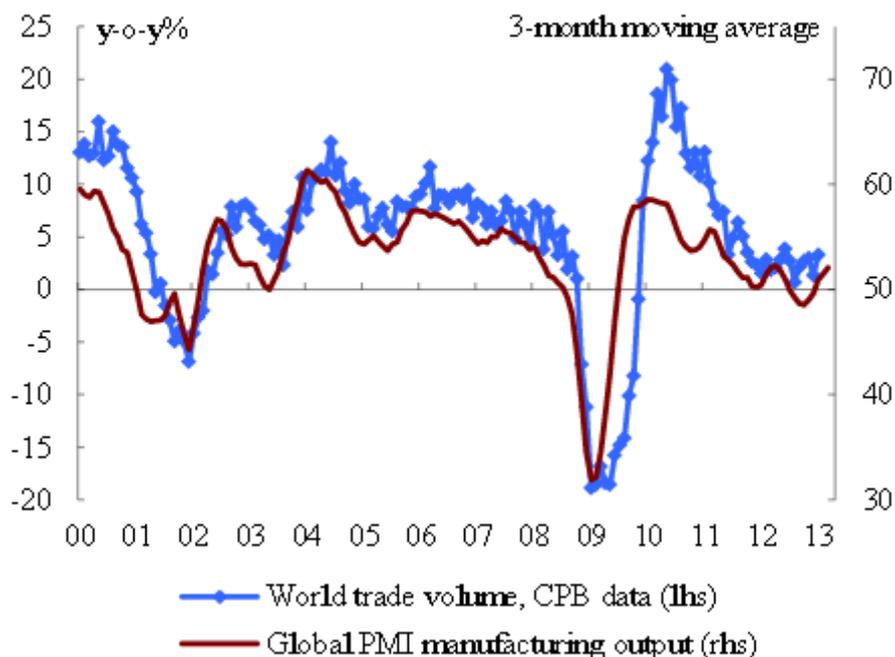

http://www.oecd.org/about/publishing/Euro_Area_Brochure.pdf

Η αδυναμία ξεπεράσματος της κρίσης αποτυπώνεται και στο δείκτη μεταβολής του παγκόσμιου εμπορίου (διάγραμμα 22). Μετά τη βύθιση που παρουσίασε το 2009 η ανάκαμψη του 2010 ήταν πρόσκαιρη και σύντομη. Η πορεία του από το 2010 και μετά είναι καθοδική δείχνοντας την αδυναμία ανάκαμψης του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος.

Διάγραμμα 22

Graph I.4: World trade and Global PMI manufacturing output

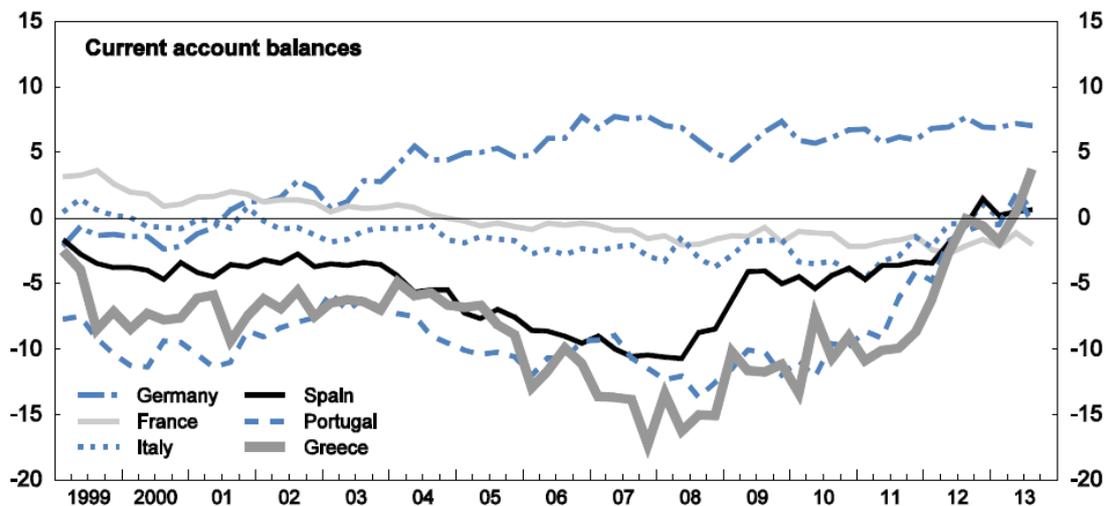

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2013/pdf/ee2_en.pdf

Η αδυναμία αυτή αποτυπώνεται και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών των χωρών μελών της ευρωζώνης (διάγραμμα 23). Εξαιρώντας τη Γερμανία οι μεγάλες καπιταλιστικές χώρες Ιταλία και Γαλλία βρίσκονται σε σταθερά αρνητική τροχιά όσον αφορά το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών τους. οι αδύνατες οικονομίες της Ελλάδας, της Πορτογαλίας και της Ισπανίας αναγκάστηκαν να βελτιώσουν το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών τους μειώνοντας δραματικά τις εισαγωγές.

Διάγραμμα 23

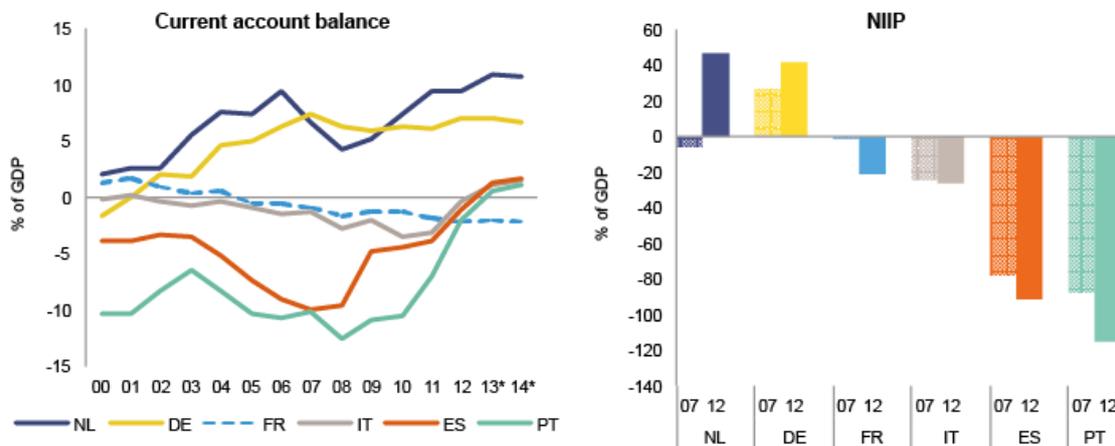
Figure 1. Current account and trade imbalances
As a percentage of GDP

http://www.oecd.org/about/publishing/Euro_Area_Brochure.pdf

Η αναιμική δυναμική αύξησης του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και το σύνολο των μεταβολών στις περισσότερες χώρες της ευρωζώνης είχε σαν αποτέλεσμα τη συνεχή επιδείνωση της καθαρής διεθνούς επενδυτικής θέσης τους (διάγραμμα 24).

Διάγραμμα 24

<http://www.voxeu.org/article/delivering-eurozone-consistent-trinity>

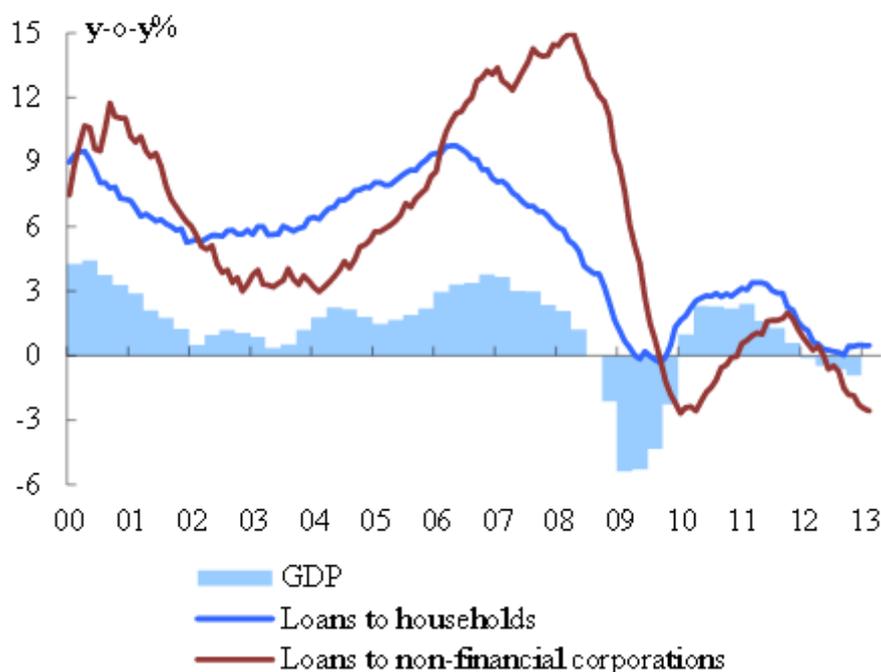
Η επιδείνωση αυτή έχει σαν αποτέλεσμα της όλο και μεγαλύτερη ένταση της ανισορροπίας και της ανισόμετρης ανάπτυξης μεταξύ των αναπτυγμένων

καπιταλιστικών και την ένταση του ανταγωνισμού μεταξύ των μεγάλων κεφαλαίων. Ταυτόχρονα εντείνει τη συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου σε παγκόσμιο επίπεδο, δημιουργεί γεωπολιτικές ανακατατάξεις, δημιουργώντας συνθήκες έντασης της κρίσης και διάχυσής της σε όλα τα πεδία και όχι μόνο στο οικονομικό.

Στα ίδια συμπεράσματα καταλήγουμε μελετώντας τα δεδομένα του τραπεζικού τομέα. Ενός τομέα που έχει καταστεί κυρίαρχος στην οικονομία των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών από τη δεκαετία του 1970 και μετά. Στο διάγραμμα που ακολουθεί βλέπουμε την εξέλιξη της χορήγησης δανείων προς τα νοικοκυριά και τις μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις στην ΕΕ.

Διάγραμμα 25

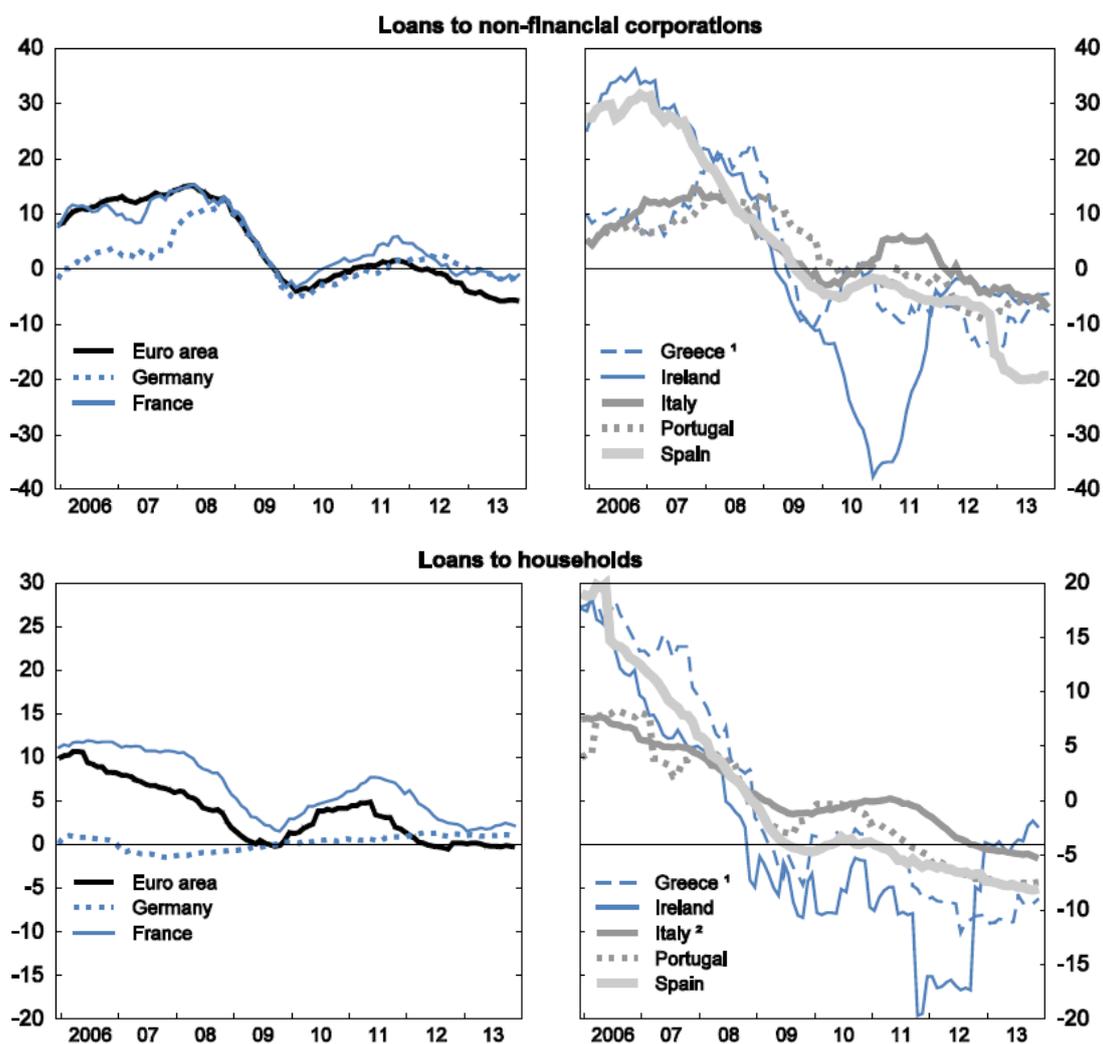
Graph 1.7: Bank lending to households and non-financial corporations, EA

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2013/pdf/ee2_en.pdf

Το διάγραμμα μας δείχνει πως μετά από μια μικρή αύξηση των χορηγήσεων κατά τα έτη 2010 και 2011 από το 2012 η δανειοδότηση μειώθηκε και πάλι με τα δάνεια προς τις επιχειρήσεις να περνούν σε αρνητικό πρόσημο ανώ αυτά προς τα νοικοκυριά να μηδενίζονται. Το δεδομένο αυτό αφορά το σύνολο των χωρών της ΕΕ και ιδιαίτερα της ευρωζώνης (διάγραμμα 26).

Διάγραμμα 26

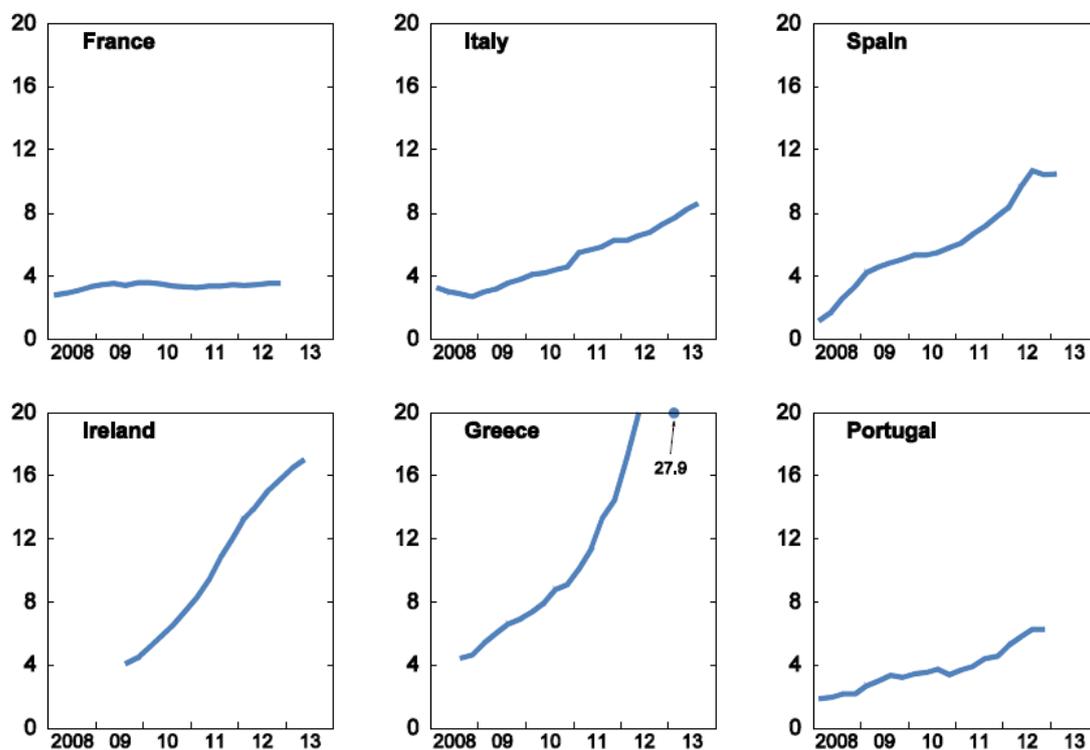

http://www.oecd.org/about/publishing/Euro_Area_Brochure.pdf

Η προσπάθεια του κεφαλαίου να ρίξει τα βάρη της κρίσης στην εργασία και να προχωρήσει σε συνολική αναδιάρθρωση των οικονομιών των αναπτυσσόμενων χωρών, ιδιαίτερα της Ευρώπης, προς όφελός του οδήγησε σε μείωση των εισοδημάτων των εργαζόμενων σε όλες σχεδόν τις αναπτυσσόμενες χώρες από το 2009 και μετά. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την αδυναμία μεγάλου ποσοστού των δανειοληπτών να αδυνατούν πλέον να αποπληρώσουν τα δάνεια που είχαν πάρει κατά την προηγούμενη περίοδο της πιστωτικής επέκτασης. Ιδιαίτερα στις χώρες που επλήγησαν σε μεγάλο βαθμό από την κρίση το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων βρίσκεται σε επίπεδα τρομακτικά και συνεχίζουν να αυξάνονται (διάγραμμα 27).

Διάγραμμα 27

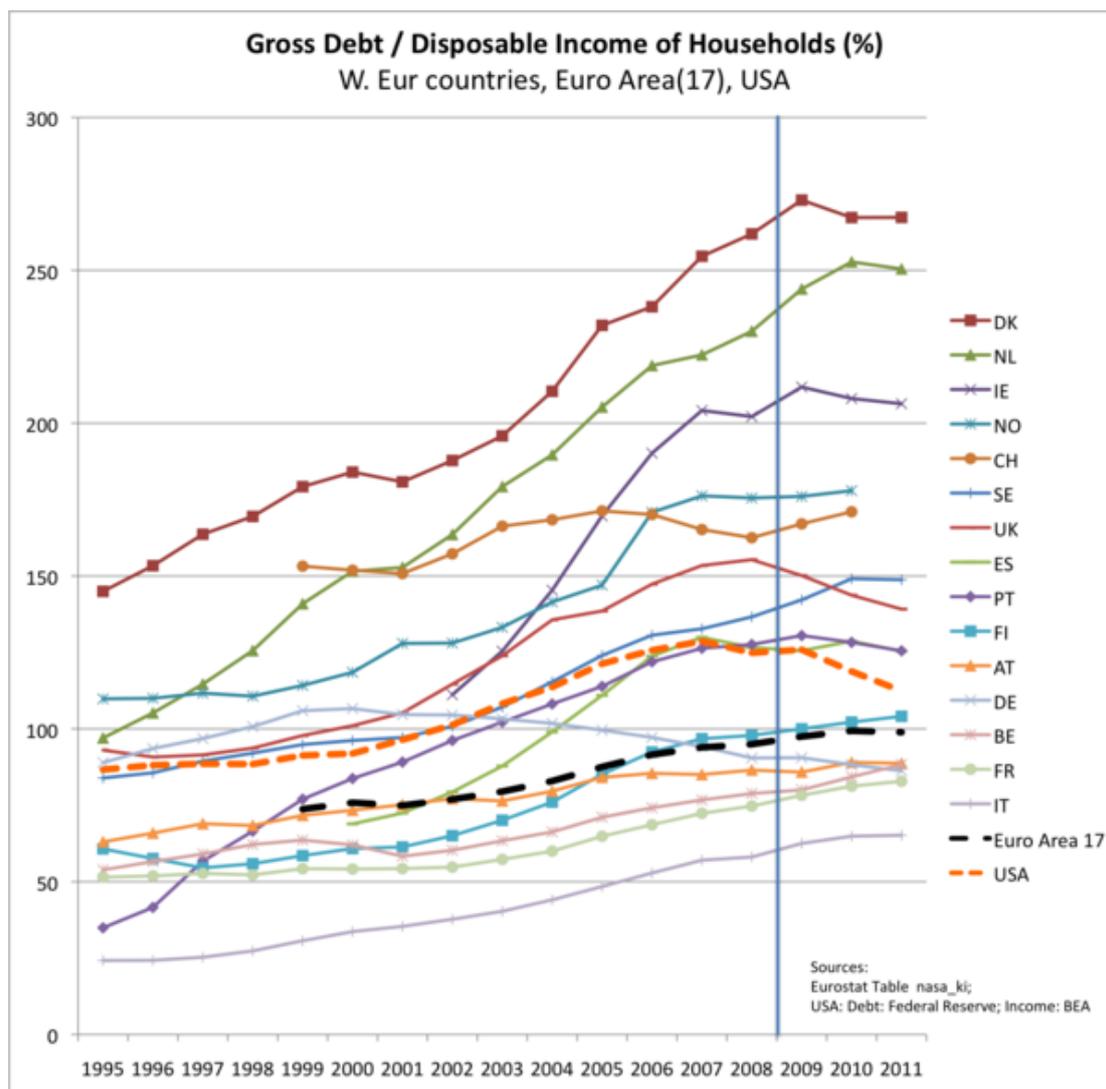
Figure 8. Banks' non-performing loans¹
As a percentage of total assets

http://www.oecd.org/about/publishing/Euro_Area_Brochure.pdf

Το χειρότερο βέβαια δεν είναι αυτό. Τα χειρότερα βρίσκονται στον υπερδανεισμό των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων των περισσότερων αναπτυσσόμενων χωρών. ένας δανεισμός ο οποίος είναι αδύνατον να εξυπηρετηθεί μια και βρίσκεται πολύ πάνω από το διαθέσιμο εισόδημα (διάγραμμα 28).

Διάγραμμα 28

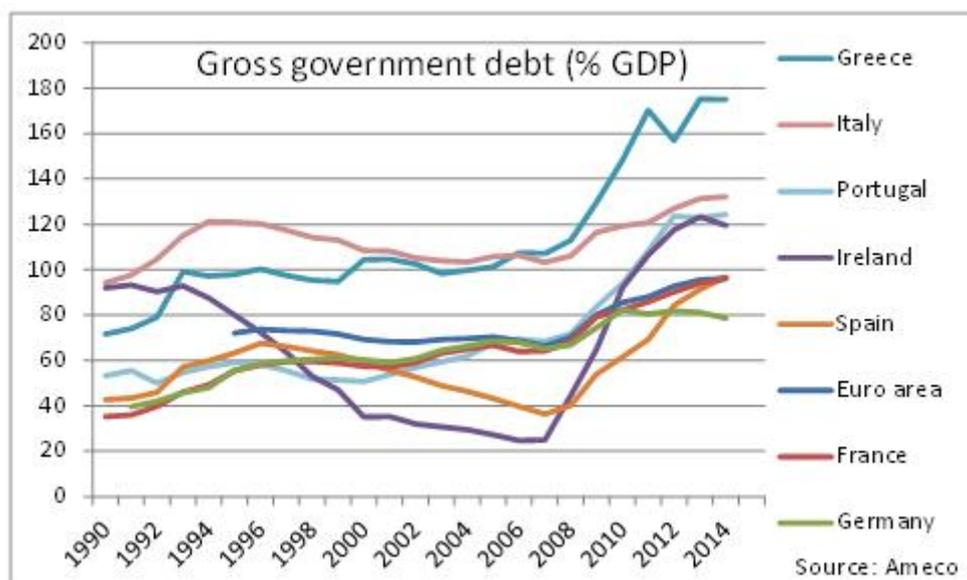

<http://www.economicinpictures.com/2013/01/household-debt-versus-disposable-income.html>

Το αν σε χώρες που ο λόγος των δανείων προς το διαθέσιμο εισόδημα ξεπερνά το 100% η απομόχλευση θα γίνει σταδιακά κι ελεγχόμενα είναι μάλλον αμφίβολο. Ο υψηλός δανεισμός, η αστάθεια του συστήματος, η μείωση των εισοδημάτων των εργαζόμενων και η αδυναμία ανάπτυξης οδηγούν σε μια κατάσταση η οποία με την παραμικρή αρνητική διακύμανση μπορεί να οδηγήσει σε έναν παροξυσμό των μη εξυπηρετούμενων δανείων και σε νέα τραπεζική κρίση μέσω του ιδιωτικού χρέους αυτή τη φορά.

Παράλληλα με τα παραπάνω η παρέμβαση των κεφαλαιοκρατικών κρατών στην προσπάθεια διάσωσης των τραπεζών με δημόσιο χρήμα οδήγησε στην κατακόρυφη αύξηση του δημοσίου χρέους σε όλες τις αναπτυσσόμενες χώρες (διάγραμμα 29).

Διάγραμμα 29

<http://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0289-labour-costs-and-crisis-management-in-the-euro-zone-a-reinterpretation-of-divergences-in>

Τα όσα παραθέσαμε καθόλου δεν συνηγορούν υπέρ της άποψης πως η κρίση του 2008 ξεπεράστηκε. Το αντίθετο μάλιστα. Κατά τον παροξυσμό της κρίσης του 2008 στο επίκεντρο βρέθηκαν οι τράπεζες κι από τον τομέα αυτό ξεκίνησε η εκδήλωση της κρίσης. Η κατάσταση των τραπεζών εξακολουθεί να είναι απολύτως κρίσιμη. Καθώς το διαθέσιμο εισόδημα των εργαζόμενων μειώνεται η δυνατότητα εξυπηρέτησης των δανείων μειώνεται. Ταυτόχρονα αυξήθηκε υπέρμετρα και ο δανεισμός του δημοσίου στην προσπάθεια διάσωσης του κεφαλαίου.

Το σημαντικότερο όμως είναι πως οι οικονομίες των αναπτυσσόμενων χωρών αδυνατούν να αναπτυχθούν. Όχι μόνο η ανάπτυξη μετά το ελάχιστο κατά το 2009 ήταν αναιμική αλλά διήρκεσε και μικρό χρονικό διάστημα πριν οδηγηθεί και πάλι σε καθοδική πορεία πλησιάζοντας το μηδέν. Η κρίση επομένως καθόλου δεν έχει ξεπεραστεί. Σοβεί ακόμη έχοντας πρόσκαιρα καλυφθεί κάτω από τεράστια ποσά που κατευθύνθηκαν στις τράπεζες στην ευρωζώνη και τις ΗΠΑ. Οι αναπτυσσόμενες οικονομίες αδυνατούν απολύτως να ξεπεράσουν την κρίση και να οδηγηθούν σε σταθερή αναπτυξιακή τροχιά. Το ξεπέρασμα του παροξυσμού της κρίσης του 2008 οδήγησε σε μια μικρή ανάκαμψη και σε μια απολύτως ασταθή ισορροπία. Μια ισορροπία εύθραυστη και έτοιμη να ανατραπεί με την εμφάνιση κάποιας διαταραχής.